

Авт.
Б27

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

БАСАЙ ВІКТОР ДАВИДОВИЧ

УДК 343.982.5

ОСНОВИ
КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ОДОРОЛОГІЇ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ - 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права і процесу Юридичного інституту Прикарпатського університету ім.Василя Стефаника.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор
Кириченко Олександр Анатолійович,
Київський інститут внутрішніх справ, завідувач кафедри
оперативно-розшукової діяльності

Офіційні опоненти доктор юридичних наук, професор
Аленин Юрій Павлович,
Одеська національна юридична академія, завідувач
кафедри кримінального процесу

доктор юридичних наук, професор
Бахін Володимир Петрович,
Академія державної податкової служби України, професор
кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України
Салтєвський Михайло Васильович,
Інститут вивчення проблем злочинності АПрН України,
головний науковий співробітник

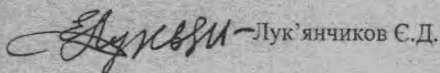
Провідна установа Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м.Київ

Захист відбудеться "30" жовтня 2003 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 26.007.03 в Національній академії внутрішніх справ України за адресою: 03035,
Київ, пл.Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ України (03035, Київ, пл.Солом'янська, 1).

Автореферат розісланий "24" вересня 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

-Лук'янчиков С.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність теми дослідження. Останнім часом в Україні, Республіці Білорусь, Росії та в інших країнах світу (Англія, Данія, Латвія, Литва, Нідерланди, Німеччина, Польща, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Чехія, Естонія та ін.) помітно зросла зацікавленість слідчих, суддів та інших процесуальних суб'єктів інформацією, яку отримують за допомогою лабораторного дослідження слідів і зразків запаху людини на основі біоаналізатора запаху – нюху спеціально підготовленого собаки-детектора. В багатьох з названих країн діють одорологічні лабораторії і призначається комісійна одорологічна експертиза, висновок якої використовується в якості доказів у кримінальних справах.

З 1965 р., коли В.В.Безруков, А.І.Вінберг, М.Г.Майоров і Р.М.Тодоров й винайшли власне одорологічний метод консервації і дослідження слідів запаху людини, по цей час з одорологічної тематики у країнах СНД видано понад 700 наукових праць¹, у тому числі й спеціальних посібників: М.В.Салтєвського (1976 р., 1982 р. та ін.), В.І.Шиканова (1973 р., 1974 р.), А.К.Кавалериса (1985 р.), К.Т.Сулімова і В.І.Старовойтова (1989 р., 1993 р., 1996 р. та ін.), М.В.Кісіна (1980 р., 1983 р. та ін.), П.Д.Біленчука (1993 р., 1994 р. та ін.), О.А.Кириченка (1994 р., 2000 р. та ін.), Г.В.Федорова (1996 р., 1999 р.) та ін.

Відомі окремі дисертаційні дослідження певних одорологічних проблем, спочатку побіжно в межах іншої криміналістичної тематики: Г.О.Гвахарія (1975 р.), Павел Менцл (1978 р.), О.А.Кириченко (1992 р.) та ін., а пізніше й у вигляді спеціальних дисертацій, захищених закордонними вченими: І.О.Вигналек (колишня Чехословаччина, 1985 р.), В.І.Крутова (Росія, 1993 р.), К.Т.Сулімов (Росія, 1995 р.), Аліса Шоон (Нідерланди, 1997 р.), Г.В.Федоров (Республіка Білорусь, 1999 р.), О.О.Грошенкова (Росія, 2000 р.) та ін.

Зверталися до одорологічної тематики й багато інших авторів: В.Д.Арсеєв, В.П.Бахін, Р.С.Белкін, А.І.Вінберг, Г.І.Грамович, В.В.Гриценко, В.Дерда, В.Я.Дорохов, Е.П.Зінкевич, А.В.Іщенко, Є.П.Іщенко, Н.І.Клименко, А.Н.Копьєва, А.І.Костров, І.П.Крилов, В.К.Лисиченко, М.А.Лушечкіна, Г.Міньковський, В.С.Митричев, Т.Ф.Моїсєєва, А.Б.Обідін, М.М.Овсяннікова, Б.Я.Петелін, Г.Петранек, В.Піварючас, Г.О.Самойлов, М.Я.Сегай, М.О.Селіванов, В.О.Снетков, Г.М.Собко, В.Є.Соколов, А.С.Соколов, Т.В.Стегнова, М.М.Тарнаєв, А.А.Топорков, Д.А.Турчин, Б.А.Федосюткін, І.Л.Фрідман, Б.Фуфигін, Н.Цветков, П.П.Цветков, Т.М.Шамонова, В.Ю.Шепітько, Р.Шмідт, О.М.Щитніков, О.О.Ейсман, М.П.Яблоков та ін.

Підсумком сучасного стану розвитку одорологічних проблем стала Перша міжнародна одорологічна науково-практична конференція, яка мала місце у Польщі в жовтні 2000 р. за участю представників багатьох країн: Англії, Нідерландів, Данії, Польщі, Росії, Угорщини, України, Фінляндії, Швеції, Естонії та ін. Українській і польській делегаціям було доручено очолити роботу з розробки єдиної

¹Чимало наукових праць присвячено одорологічній тематиці й в інших країнах, зокрема, у Польщі вже видано понад 120 таких робіт тощо.

міжнародної методики комісійної одорологічної експертизи та інших пов'язаних з цим одорологічних проблем.

Вказані обставини і зростаюче значення результатів лабораторного одорологічного дослідження в доказуванні у кримінальних справах і в позапроцесуальній боротьбі зі злочинами як досить ефективного і перспективного джерела доказової та орієнтовної інформації, багаторічна і достатньо велика одорологічна практика протидії злочинам та іншим правопорушенням, значна кількість опублікованих наукових робіт з проблем одорології, захист із часткових проблем одорології ряду кандидатських дисертацій і відсутність при цьому сучасних вітчизняних одорологічних лабораторій, які могли б на високому професійному рівні проводити експертні та інші лабораторні одорологічні дослідження, й обумовили наукову та прикладну актуальність і створили відповідні умови щодо узагальнення та розробки наукових основ відповідного нового часткового криміналістичного вчення, комплексного криміналістичного і кримінально-процесуального розв'язання низки нагальних проблем одорології.

Треба було піддати аналізу ті перепони, які раніше були на заваді процесуальному використанню результатів одорологічного дослідження (відсутність науково обґрунтованої методики підготовки лабораторних собак-детекторів і проведення комісійної одорологічної експертизи, усунення впливу фонових та інших запахових перешкод на цей процес, відсутність способів контролю робочого стану собаки-детектора тощо), які і зараз ще створюють певні труднощі для цього, потребують відповідної систематизації, подальшого розвитку чи розробки новітніх одорологічних положень, засобів, прийомів, рекомендацій.

З огляду на це, виникла потреба на підставі узагальнення зарубіжної та певної вітчизняної одорологічної практики, відповідних літературних джерел і результатів дисертаційних досліджень розробити наукові основи і низку прикладних питань часткового одорологічного вчення: його предмет і місце у системі наукових знань, основні напрямки одорологічних досліджень, природу і механізм утворення слідів запаху людини та інших речових джерел, їх фізичні і криміналістичні властивості та класифікацію, технічні засоби і методику збирання слідів та отримання зразків запаху людини, методику підготовки лабораторних собак-детекторів і проведення експертного та іншого лабораторного одорологічного дослідження, визначити місце слідів і зразків запаху людини поміж інших речових джерел і детально дослідити аргументи противників кримінально-процесуальної перспективи використання результатів лабораторного одорологічного дослідження, впорядкувати питання викладання положень одорології в процесі вузівської і післядипломної освіти юристів і деякі інші, пов'язані з цим, проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Враховуючи викладене, рішенням Вченої ради Прикарпатського університету імені Василя Стефаника (протокол №8 від 23 травня 2000 р.) була затверджена тема даного дисертаційного дослідження, яке виконувалось у відповідності із п.3 рішення Першої міжнародної одорологічної науково-практичної конференції "Осьмология – оцененная или недооцененная отрасль научного знания", яка мала місце в м. Легіонові (Польща) в жовтні 2000 р., про розробку єдиної міжнародної методики

роботи із одорологічними об'єктами і проведення одорологічної експертизи та із планом науково-дослідних робіт Юридичного інституту Прикарпатського університету ім.Василя Стефаника за комплексною темою "Проблеми вдосконалення кримінального судочинства і засобів боротьби зі злочинами".

У розвиток цього рішенням №3 Вченої ради юридичного факультету (нині – Юридичного інституту) від 28 вересня 2001 р. було створено науково-дослідну групу з проблем одорології під керівництвом дисертанта.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка наукових основ часткового одорологічного вчення і комплексу технічних, тактичних, методичних і процесуальних засобів забезпечення отримання достовірної інформації при лабораторному дослідженні слідів і зразків запаху людини за допомогою нюху собаки-детектора з метою вирішення завдань боротьби зі злочинами, відповідне вдосконалення у цій частині існуючих методичних рекомендацій і діючого вітчизняного процесуального законодавства, вузівської і післядипломної освіти правознавців і правоохоронців.

Для досягнення даної мети були поставлені такі завдання:

- визначити сутність, методи, об'єкти та основні напрями одорологічних досліджень, завдання і предмет одорології, її місце у системі криміналістики та інших наукових знань;
- систематизувати і удосконалити виклад положень про природу та механізм утворення слідів запаху людини, їх властивості і класифікацію;
- запропонувати новітній комплект технічних засобів, систематизувати виклад, удосконалити і здійснити подальший розвиток існуючих методик роботи зі слідами та зразками запаху людини;
- розробити проект типової одорологічної лабораторії, кваліфікаційні вимоги і функціональні обов'язки її співробітників;
- систематизувати виклад, удосконалити і здійснити подальший розвиток існуючих методик підготовки лабораторних собак-детекторів і проведення експертного одорологічного дослідження;
- визначити місце слідів запаху людини поміж інших речових джерел, удосконалити систематизоване спростування аргументів противників доказового значення результатів лабораторного одорологічного дослідження;
- розробити рекомендації щодо організації вузівського навчання та перепідготовки юристів з питань одорології.

Об'єктом дослідження є природа слідів і зразків запаху людини, умови роботи з ними, яка базується на лабораторному їх аналізові за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора, з метою вирішення завдань боротьби зі злочинами.

Предметом дослідження є наукові основи криміналістичної одорології, методика збирання слідів та отримання зразків запаху людини, підготовки собак-детекторів і проведення лабораторного одорологічного дослідження, дискусія з приводу процесуального значення його результатів і рекомендації із вдосконалення у цій частині діючого процесуального законодавства, вузівської і післядипломної освіти відповідних фахівців.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає система наукових принципів і діалектичного методу пізнання ряду технічних, тактичних, методичних, процесуальних та інших засобів забезпечення отримання достовірної інформації в ході лабораторного аналізу слідів і зразків запаху людини за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора.

При проведенні дисертаційного дослідження використовувались загальнонаукові методи: формально-юридичний, статистичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, порівняння, опис, експеримент, ряд логічних методів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, версії та ін.), за допомогою яких були проведені аналіз та систематизація існуючих положень одорології, їх удосконалення і подальший розвиток, розроблені новітні засоби, прийоми та рекомендації щодо роботи з одорологічними об'єктами, яка базується на їх дослідженні за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора. З цією метою були задіяні також конкретно-соціологічні методи (документальний, спостереження, опитування та ін.), ряд криміналістичних та інших спеціальних методів, що забезпечило науковість, новизну та достовірність результатів.

При підготовці дисертації, поряд з роботами із криміналістики і кримінального процесу, широко використовувалася інша правова (з теорії держави і права, конституційного, адміністративного та інших галузей права), філософська, соціологічна, технічна література та інші спеціальні літературні джерела, в тому числі з питань кінології, кримінально-правові, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові, оперативно-розшукові та інші законодавчі акти, постанови Пленуму Верховного суду України і відомчі нормативні акти МВС України, Держкомкордону України та інших відомств з організаційно-правових засад боротьби із злочинами та організації кінологічної служби.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці наукових основ нового часткового вчення криміналістики – “Криміналістична одорологія”, комплексу технічних, тактичних, методичних і процесуальних засобів забезпечення достовірності інформації, яка може бути отримана під час лабораторного одорологічного дослідження слідів і зразків запаху людини за допомогою нюху собаки-детектора з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинами.

У дисертації *сформульовано ряд новітніх висновків, які отримані автором особисто, виносяться на захист, в сукупності свідчать про розробку вперше наукових основ часткового вчення криміналістики – “Криміналістична одорологія” і можуть бути визначені таким чином:*

1. Дістало подальшого розвитку визначення сутності, методів, об'єктів і напрямів одорологічних досліджень, їх різновидів, вперше розроблено концепцію Одорологічного центру із виконання наукових, прикладних і дидактичних завдань всіх одорологічних напрямів.

2. Удосконалено визначення завдань, системи і предмету часткового вчення – “Криміналістична одорологія”, його місце і розподіл у системі криміналістики та інших наукових знань.

3. Отримали подальшу систематизацію і удосконалення виклад існуючих положень про природу, властивості і теорії механізму утворення слідів запаху

людини, обґрунтовані нові криміналістичні властивості – збереження слідів і зразків запаху людини в герметичній упаковці і відносна стійкість слідів запаху речових джерел.

4. Дістала подальший розвиток класифікація слідів запаху людини і слідів запаху інших речових джерел за джерелом походження і напрями класифікації слідів запаху людини за часом утворення, вперше розроблена класифікація експертних об'єктів за значенням у лабораторному одорологічному дослідженні.

5. Удосконалено комплект технічних засобів збирання слідів та отримання зразків запаху людини у вигляді одорологічної валізи.

6. Дістало подальший розвиток визначення сутності етапів роботи зі слідами запаху людини та елементів їх збирання, поняття ймовірних та умовно реальних запахоносіїв.

7. Систематизовано виклад і вдосконалено методику збирання слідів зразків запаху людини, дезодоризації технічних засобів роботи з одорологічними об'єктами та отримання зразків запаху людини, підготовки матеріалів на комісійну одорологічну експертизу.

8. Вперше розроблено вимоги до фахової освіти та іншої підготовки і функціональних обов'язків дресировальників лабораторних собак-детекторів.

9. Розроблено новітню концепцію типової одорологічної лабораторії у вигляді плану і детального опису основних її приміщень та обладнання, штатного розпису, кваліфікаційних вимог і функціональних обов'язків її співробітників.

12. Набула подальшого розвитку методика проведення одорологічної експертизи в частині проведення її комісією у складі першого експерта-одоролога, другого експерта-одоролога та експерта-кінолога, із розподілом їх функцій та визначенням кваліфікаційних вимог до кожного з них, запропонована схема взаємодії членів комісії та інших співробітників одорологічної лабораторії при підготовці і проведенні експертизи.

13. Вперше розроблено трьохступеневе порівняльне коло експертної зали одорологічної лабораторії: великого – на 10, середнього – на 8, і малого – на 6 експертних об'єктів, удосконалено методику забезпечення випадковості їх розташування.

14. Запропоновано методику вузлового відеозапису процесу одорологічної експертизи, удосконалено методику складання її висновку і протоколу, виготовлення фототаблиці до нього, розроблені проекти цих документів.

15. Удосконалено систематизований виклад аргументів опонентів доказового значення результатів одорологічного дослідження.

16. Дістало подальший розвиток визначення місця слідів і зразків запаху людини поміж інших речових джерел та основні вимоги щодо процесуальної роботи з ними.

17. Вперше запропоновано комплект навчально-методичного забезпечення і схема вузівської та післядипломної одорологічної підготовки правознавців і правоохоронців.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці низки технічних, тактичних, методичних і процесуальних засобів забезпечення отримання в ході лабораторного одорологічного дослідження слідів і зразків

запаху людини за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора достовірної інформації, яка має значення для підвищення ефективності боротьби зі злочинами.

З цією метою запропоновані комплекти технічних засобів і вдосконалена методика збирання слідів та отримання зразків запаху людини, план-проект, опис і штатний розпис типової одорологічної лабораторії, кваліфікаційні вимоги та функціональні обов'язки її основних співробітників та інша документація для організації сучасної одорологічної лабораторії, проекти підписки експертів, висновку та протоколу комісійної одорологічної експертизи. Практичне значення має й концепція Всеукраїнського одорологічного центру, яка створює умови для проведення повноцінних наукових досліджень, підготовки експертів і собак-детекторів для одорологічних лабораторій та позалабораторних одорологічних досліджень.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі Національної академії Прикордонних військ України, Київського інституту внутрішніх справ, Кримського юридичного інституту Національного університету внутрішніх справ України та Юридичного інституту Прикарпатського університету імені Василя Стефаника при викладанні навчального курсу криміналістики і спецкурсів з проблем одорології для курсантів (слухачів, студентів), підготовки експертів-odoroлогів та експертів-кінологів, інших спецкурсів для магістрів, підвищення кваліфікації та перепідготовки слідчих, дізнавачів, дільничних інспекторів міліції, оперуповноважених кримінального розшуку, та оперуповноважених ВБНОН.

Особистий внесок здобувача. В опублікованих у співавторстві роботах здобувачеві належить розробка концепції Одорологічного центру, визначення завдань часткового вчення – “Криміналістична одорологія”, класифікація слідів запаху людини, вимог до фахової підготовки дресирувальників лабораторних собак-детекторів, методики проведення одорологічної експертизи. Ідеї та розробки співавторів у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені у доповідях та інших виступах на Міжнародних, Всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах, які проходили в Дніпропетровському юридичному інституті у травні 2001 р., в Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України (м.Київ) у листопаді 2001 р., в Національному університеті внутрішніх справ України (м.Харків) у грудні 2001 р., в Національній академії внутрішніх справ України (м.Київ) у лютому, квітні, травні та листопаді 2002 р., у Белгородському держуніверситеті, Донецькому інституті внутрішніх справ та Національній юридичній академії України ім.Ярослава Мудрого (м.Харків) у квітні 2002 р., на двох конференціях Київського інституту внутрішніх справ у травні 2002 р., Прикарпатській філії НАВСУ (м.Івано-Франківськ) і в Хмельницькому інституті регіонального управління і права у травні 2002 р., в Кримському юридичному інституті НУВС України у вересні 2002 р., в Прикарпатському університеті ім.Василя Стефаника (м.Івано-Франківськ) у жовтні 2002 р.

Публікації. Положення дисертаційного дослідження опубліковані у 60 наукових працях, у тому числі 4 монографіях, 19 навчальних і методичних посібниках і 37 наукових статтях, 24 з яких опубліковані у фахових виданнях і разом із монографією під захист є одноосібними. Особистий внесок здобувача по інших опублікованих за темою дисертації наукових працях визначений у відповідному додатку (див. дод.ІІ).

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження і складається із вступу, чотирьох розділів, які поділяються на 10 основних підрозділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації 652 с., у тому числі список 352 найменувань використаних літературних джерел (23 с.) та 11 додатків (222 с.).

ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується наукова і прикладна актуальність теми, рівень її теоретичної та науково-методичної розробки, показаний зв'язок теми дисертаційного дослідження із плановим завданням, сформульовані мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, сутність методів, які були використані, його методична та емпірична бази, визначена новизна отриманих результатів, їх теоретична і практична значущість, рівень апробації і впровадження в практику.

Розділ 1. – Теоретичні основи і дидактичні аспекти криміналістичної одорології як науки і навчальної дисципліни – присвячений розробці теоретичних основ криміналістичної одорології, обґрунтуванню його найменування, об'єктів, сутності та основних напрямків одорологічних досліджень, визначенню внутрішньо системного статусу і предмету криміналістичної одорології, місця і розподілу положень даного часткового вчення у системі криміналістики та інших наукових знань, особливостям викладання одорології в процесі вузівської та післядипломної освіти юристів. Особливу увагу приділено систематизації та удосконаленню викладу положень про властивості, механізм утворення і класифікацію запаху.

У **першому підрозділі** *“Проблеми визначення предмету і місця одорології в системі криміналістики та інших наукових знань”*, досліджуючи найбільш поширені назви даної сукупності знань, дисертант дійшов висновку, що найбільш обґрунтованим у даному відношенні слід визнати словосполучення *“одорологія”* (лат. *“odor”* – запах, лат. *“logos”* – вчення). Аналогічне походження має і запропоноване польськими вченими словосполучення *“осьмологія”*, але за першим словосполученням більш значиме історичне минуле і традиції. Семантичне походження словосполучення *“ольфактроніка”* ближче до характеристики процесу сприйняття слідів чи зразків запаху людини чи інших речових джерел, ніж роботи з ними в цілому, а тому, на думку дисертанта, не може у цьому відношенні конкурувати зі словосполученням *“одорологія”*.

Підавши аналіз одорологічну практику і літературні джерела, дисертант дійшов висновку, що будь-які об'єкти лабораторного чи позалабораторного дослідження за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора найбільш обґрунтовано йменувати узагальнюючим словосполученням *“одорологічні об'єкти”*, різновидами яких треба вважати: 1. *Сліди запаху*

людини та інших речових джерел. 2. Зразки запаху людини та інших речових джерел. 3. Експертні об'єкти, які були підготовлені на основі цих слідів чи зразків запаху. В той же час сутність одорологічних досліджень, як вважає дисертант, полягає у дослідженні вказаних об'єктів за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора та будь-якого іншого біоаналізатора, в якості чого вже зараз пропонується використовувати нюх пацюків. Запропоновані методики одорологічного дослідження слідів і зразків запаху коней, тигрів, бурих ведмедів, вовків, рисей та інших тварин роблять недоцільним обмеження одорологічних досліджень слідами і зразками запаху лише людини. Дисертант вважає, що аналогічною є й методика дослідження за допомогою нюху собаки-детектора наркотиків, вибухових пристроїв тощо, у силу чого такі дослідження також доцільно визнати одорологічними. Інструментальне дослідження цих та інших речовин за методикою подібне на інструментальні дослідження матеріалів та речовин, в межах яких воно і повинно знаходитися. Поряд з цим дисертант приєднується до думки Р.С.Белкіна, О.А.Кириченка та інших вчених про принципову неможливість інструментального дослідження слідів запаху людини.

Узагальнення літературних джерел та одорологічної практики дозволило дисертанту дійти висновку, що зараз нюх спеціально підготовленого собаки-детектора застосовується для таких двох основних напрямів:

1. Лабораторного одорологічного дослідження слідів і зразків запаху людини, зібраних на уніфіковані носії, в спеціально обладнаному приміщенні одорологічної лабораторії, по розробленій і прийнятій в ряді країн методиці, яке може бути проведене на основі постанови слідчого (дознавача) або ухвали суду (судді) та відповідних завдань негласних співробітників або інших позапроцесуальних ініціаторів дослідження і оформлене відповідно висновком комісійної одорологічної експертизи та актом комісійного одорологічного дослідження.

2. Позалабораторного одорологічного дослідження слідів і зразків запаху різних речових джерел інформації, серед яких найбільш практично значущими для боротьби із злочинами та іншими правопорушеннями виділяються такі напрями, як: переслідування злочинця або пошук іншої людини за слідами запаху, залишеними їх взуттям на місцевості та інших речових джерелах інформації навколишнього оточення; виявлення за слідами запаху схованих в тайниках наркотиків та інших сильнодіючих речовин, вибухових речовин і певних контрабандних товарів; виявлення за слідами запаху людей, що знаходяться під завалами внаслідок дії сил природи, нещасного випадку чи терористичного акту.

Перспективним видається дисертанту посидання названих напрямів позалабораторних одорологічних досліджень з традиційними кінологічними галузями в частині: несіння вартової (охоронної) служби, конвоювання ув'язнених, профілактичного патрулювання криміногенних громадських місць, забезпечення охорони державного кордону на контрольно-пропускних пунктах і „зеленого” державного кордону та ін.

Поряд з цим дисертант підкреслив, що спільний розвиток традиційної кінологічної спеціалізації, лабораторних і позалабораторних одорологічних напрямів у рамках **Одорологічного Центру** не тільки можливий, а й доцільний, оскільки такий підхід дозволяє: здійснювати єдине організаційне, наукове і методичне забезпечення одорологічних напрямів і певної кінологічної спеціалізації; проводити на цій основі комплексну підготовку як відповідних фахівців (експертів-одорологів, експертів-кінологів, фахівців-кінологів у певному напрямі позалабораторних одорологічних досліджень або традиційної галузі кінології), так і собак-детекторів та інших службових собак; більш ефективно використовувати загальні ресурси у їх селекційному розведенні, годуванні, утриманні, ветеринарному обслуговуванні, лікуванні (при необхідності – хірургічному оперуванні) і т.д. При цьому є всі можливості створити не тільки **Всеукраїнський**, а й **Міжнародний** (хоча б для країн СНД) **одорологічний центр**.

На підставі викладеного і аналізу близько 100 існуючих дефініцій одорології, дисертант дійшов висновку, що дана сукупність знань по суті є частковим вченням криміналістики, а тому повинно успадкувати основні поняттеутворюючі ознаки визначення даної науки. Дисертант розглядає криміналістичну одорологію як *часткове вчення, яке на основі пізнання закономірностей роботи зі слідами і зразками запаху людини та інших речових джерел, у тому числі лабораторного чи позалабораторного їх дослідження за допомогою нюху собаки-детектора або іншого біоаналізатора, розробляє гласні технічні засоби і прийоми їх застосування, тактичні прийоми проведення окремих процесуальних і гласних позапроцесуальних дій або їх комбінацій, а також гласні методичні рекомендації із попередження, виявлення, припинення, розкриття і досудового розслідування окремих видів і груп злочинів, судового розгляду кримінальних справ і виконання судових та інших рішень по них*. При цьому підкреслено, що дане розгорнуте визначення одорології доцільне поза межами навчального курсу криміналістики, де краще наводити стисло дефініцію даного часткового вчення (яке наводиться в дисертації – див. розд.1.1.1), оскільки основні поняттеутворюючі ознаки повинні бути вже розглянуті і їх деталізація видається зайвою.

Досліджуючи структуру, місце і розподіл положень одорології в системі навчального курсу криміналістики та інших наукових знань, дисертант дійшов висновку, що положення криміналістичної одорології як часткового вчення повинні бути розподілені поміж другою, третьою і четвертою частинами навчального курсу криміналістики. Положення одорології в основному треба викладати в другій частині курсу криміналістики „Техніка” у відповідній темі – „Одорологія”, де містяться питання про історію і теоретичні основи даного часткового вчення. В межах переважної більшості тем другого розділу „Тактика проведення окремих процесуальних (слідчих, судових, експертних) і гласних позапроцесуальних дій та їх комбінацій” третьої частини курсу криміналістики „Тактика” дисертант вважає доцільним викладати особливості тактичних прийомів збирання слідів та отримання зразків запаху людини та інших речових

джерел інформації в процесі проведення тієї чи іншої процесуальної чи позапроцесуальної дії або їх комбінацій.

Особливу увагу проблемам одорології доцільно приділити в третьому розділі „Тактика підготовки матеріалів, призначення і проведення досліджень” даної частини, де пропонується викладати тактику отримання зразків на експертне дослідження, підготовки інших матеріалів, призначення і проведення комісійної одорологічної експертизи, оцінки його результатів тощо.

Для висвітлення особливостей роботи зі слідами і зразками запаху людини або інших речових джерел інформації і розкриття можливостей використання одорологічної інформації в процесі боротьби з окремими видами чи групами злочинів найбільше підходить значна кількість тем другого розділу „Методики боротьби із окремими видами та групами злочинів” і третього розділу “Методики боротьби зі злочинами при особливих обставинах” четвертої частини “Методика” навчального курсу криміналістики.

Другий підрозділ „Систематизований виклад положень про властивості, механізм утворення і класифікацію запаху” розпочато узагальненим викладом літературних даних про фізичні властивості слідів запаху. Базуючись на відповідних розробках М.В.Салтєвського, автор у систематизованому вигляді виклав сутність таких фізичних властивостей слідів запаху, як *летючість, розчинність, адсорбція, розбавлення і дифузія*. Детальному викладу і удосконаленню були піддані викладені у літературі криміналістичні властивості слідів і зразків запаху, найбільш повний перелік і виклад яких були запропоновані М.В.Салтєвським та О.А.Кириченком (*безперервність механізму утворення, рухливість структури, розсіювання, подільність, відносна незмінність, індивідуальність*) і доповнений дисертантом ще двома властивостями: *збереження слідів і зразків запаху в герметичній упаковці та відносна стійкість слідів запаху*. При цьому було підкреслено, що маються на увазі сліди і зразки запаху людини та хребетних тварин, в той час як у слідів і зразків запаху інших речових джерел можна виділити лише перші чотири властивості. При цьому була викладена відповідна дискусія з приводу індивідуальності і незмінності слідів запаху людини, їх можливостей зберігатися у герметичній упаковці та інших криміналістичних властивостей запаху людини, наведені приклади чисельних експериментів, які підтверджували наявність у запаху людини цих властивостей.

На основі узагальнення значної кількості літературних джерел дисертант дійшов висновку, що зараз механізм сприйняття слідів запаху нюхом людини та інших живих істот до кінця ще не вивчений і існує декілька теорій (вібраційна теорія запаху, просторова або стереохімічна, хвильова і адсорбційна), кожна з яких лише в формі наукової гіпотези пропонує той або інший варіант пояснення цього явища. Однак відаючи перевагу адсорбційній теорії, дисертант піддав більш детальному аналізу саме такий механізм сприйняття запаху людини нюхом собаки і, перейшовши до розгляду механізму утворення слідів запаху людини, приєднався до висновків фахівців ВНДІСЕ МЮ СРСР і ВНКЦ МВС СРСР (Є.П.Зінкевич, Т.Ф.Моїсеєва, В.І.Старовойтов і К.Т.Сулімов) та інших вчених, які в ході спеціальних досліджень встановили, що в утворенні місцевого

індивідуального запаху людини основну роль відіграють шкірні покриви та її залози. Серед багатьох функцій, що виконуються шкірою та її придатками, безпосереднє відношення до формування запаху має їх участь в процесі дихання, обмін речовин і терморегуляції. Грунтуючись на власних дослідженнях і дослідженнях, проведених іншими авторами, у т.ч. і зарубіжними, російські фахівці зробили однозначний висновок, що індивідуальний запах людини як продукт видільної функції клітин організму зумовлений великою кількістю узгоджених перетворень хімічних речовин, що суворо контролюються генетичною програмою конкретної людини. Була виділена група речовин – хімічні сполуки з класу кислот, що визначають відносну стійкість і специфічність запаху людини, але встановити конкретних представників цієї групи, за якими можна було б судити про індивідуальний комплекс компонентів запаху конкретної людини, й до цього часу ще не вдалося.

В результаті детального аналізу біля 30 запропонованих у літературі класифікацій слідів запаху, дисертант зупинився на **класифікації слідів запаху людини за джерелом походження** і запропонував удосконалити виклад даного класифікаційного поділу таким чином: 1. **Сліди місцевого індивідуального запаху людини**. 2. **Сліди сукупного індивідуального запаху людини**. 3. **Сліди супутніх запахів людини (сліди запахів одягу, в т.ч. взуття та інших предметів постійного контакту з тілом людини, сліди запаху різноманітних функціональних змін, сліди побутових запахів, сліди професійних запахів, сліди запаху громадських місць, сліди випадкових запахів)**. 4. **Сліди сукупного загального запаху людини**. 5. **Сліди фонових запахів людини**. 6. **Сліди остаточного запаху людини**.

Аналогічним чином автор вдосконалив класифікацію слідів запаху інших речових джерел за джерелом походження, а також слідів запаху людини за часом утворення. В останньому випадку було підкреслено, що дана класифікація має бути розроблена експериментально щодо різних умов лабораторного та позалабораторного одорологічного дослідження.

Аналіз літературних джерел та одорологічної практики дозволив дисертантові дійти висновку, що всі сліди і зразки запаху, які зазнають експертного одорологічного дослідження, доцільно іменувати **експертними об'єктами (експертними слідами запаху, експертними зразками запаху)** і **за значенням в лабораторному одорологічному дослідженні** поділяти на: 1. **Стартові об'єкти (сліди або зразки запаху)**. 2. **Об'єкти, що перевіряються (сліди або зразки запаху)**. 3. **Допоміжні об'єкти (сліди або зразки запаху)**, серед яких, у свою чергу, виділять: **нейтральні об'єкти** (нейтральні сліди або зразки запаху людини), **фонові об'єкти** (фонові сліди або зразки запаху людини та інших об'єктів), **дублікатні об'єкти** (дублікатні сліди або зразки запаху), **контрольні об'єкти** (контрольні сліди запаху особи, яка має бути перевірена), **еталонні об'єкти**. При цьому наведені пояснення сутності кожного з названих експертних об'єктів.

У третьому підрозділі „**Особливості викладання одорології в процесі вузівської і післядипломної освіти юристів**” дисертант запропонував концепцію викладу положень одорології в межах навчального курсу криміналістики та у

вигляді спецкурсів як для вузівської, так і післядипломної освіти юристів. В останньому аспекті розглянуто впроваджений результат викладу положень одорології в процесі вузівської підготовки правознавців і правоохоронців та підвищення кваліфікації слідчих, дізнавачів, дільничних інспекторів міліції та оперуповноважених кримінального розшуку, перепідготовки вказаних категорій правоохоронців та оперуповноважених відділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків. При цьому були зроблені посилання на розроблені дисертантом комплекти навчально-методичного забезпечення курсу криміналістики, одорологічних та інших спецкурсів.

Розділ 2. – Проблеми процесуальної регламентації роботи зі слідами і зразками запаху людини – містить в собі виклад концепції дисертанта із визначення місця одорологічних об'єктів поміж речових джерел та систематизований розгляд основних аргументів опонентів процесуальної значимості результатів одорологічного дослідження.

У першому підрозділі *“Визначення місця одорологічних об'єктів поміж речових джерел”* дисертант піддав аналізу існуючі точки зору щодо процесуального статусу слідів і зразків запаху людини і, базуючись на розробленій О.А.Кириченком концепції речових джерел, дійшов висновку, що ці одорологічні об'єкти умовно треба розглядати в якості ультраречових доказів (ультраоб'єктів, ультрасубстанцій). В силу своїх мізерних розмірних характеристик вони не доступні безпосередньому візуальному сприйняттю людини і тому потребують застосування опосередкованих методів якісного і кількісного аналізу, яким у даному випадку виступає одорологічне дослідження, основане на використанні нюху спеціально підготовленого собаки-детектора.

При цьому був зроблений висновок, що зараз не існує особливих процесуальних перешкод для роботи саме із одорологічними об'єктами, оскільки діючий КПК України потребує удосконалення щодо всіх різновидів речових джерел. У відповідності з цим дисертант розробив відповідні рекомендації щодо роботи із одорологічними об'єктами в межах існуючого кримінально-процесуального законодавства.

На підставі викладених положень дисертант дійшов висновку, що сліди індивідуального запаху людини є ультраречовими доказами, їх наявність на певних речових джерелах встановлюється лише через висновок комісійної одорологічної експертизи і вони можуть виступати в якості як прямих, так і непрямих доказів в залежності від певної запахоутворюючої ситуації. Прямими доказами сліди індивідуального запаху людини визнаються тоді, коли буде доведений факт, що ці сліди є слідами події злочину, тобто, коли сліди індивідуального запаху певної людини чи сліди інших речових джерел утворилися у процесі готування чи учинення злочину або приховування інших слідів даної злочинної події. У дисертації наведені приклади використання слідів індивідуального запаху людини (як прямих, так і не прямих доказів) у певних кримінальних справах.

Другий підрозділ *“Розгляд існуючих аргументів опонентів процесуального значення результатів одорологічного дослідження”* присвячений аналізу 33 аргументів противників процесуальної перспективи

використання результатів одорології. При цьому дисертантом було внесено ряд пропозицій щодо вдосконалення певних аспектів існуючої методики збирання слідів та отримання зразків запаху та їх лабораторного дослідження, підготовки лабораторних собак-детекторів.

Розділ 3. – Можливості удосконалення методики підготовки матеріалів та собак-детекторів для проведення одорологічної експертизи – оснований на детальному розгляді методики збирання слідів та отримання зразків запаху людини, підготовки матеріалів та лабораторних собак-детекторів, яка розроблена В.І.Старовойтовим і К.Т.Сулімовим і застосовується в російських та білоруській одорологічних лабораторіях, у процесі чого дисертант пропонує вдосконалення і розвиток певних її положень.

Розглядаючи у першому підрозділі *„Удосконалений виклад методики збирання слідів та отримання зразків запаху людини”* вимоги щодо збирання слідів запаху людини, дисертант відмітив ті процесуальні дії, в ході яких ця процедура може бути виконана, запропонував ряд вимог, яких треба дотримуватися при роботі із слідами та зразками запаху людини, навів систематизований виклад джерел індивідуального запаху людини. При цьому, підкресливши основну особливість роботи зі слідами і зразками запаху людини, яка полягає у застосуванні до них тільки ймовірних методів, оскільки вони візуально недоступні у силу своїх мізерних розмірних характеристик, дисертант зробив висновок, що носії слідів запаху завжди тільки ймовірні. Проте носії зразків запаху людини, які отримані шляхом безпосереднього контакту уніфікованого носія з його тілом, чи у вигляді крові даної людини, з однієї сторони, є імовірними, оскільки зразки запаху на них залишаються невидимими, а з іншої сторони, підстави для сумніву у наявності на них зразків запаху вже немає. З урахуванням цього, дисертант запропонує ввести поняття – *„умовно реальний запахоносій”*, під яким слід розуміти *такий об’єкт, в наявності на якому слідів чи зразків запаху людини або іншого речового джерела немає підстав сумніватися, в той час як працювати із вказаними одорологічними об’єктами внаслідок їх мізерних розмірних характеристик або з інших причин можна тільки опосередковано.*

Звідси виникає потреба уточнити й поняття *ймовірного запахоносія*, тобто *будь-якого об’єкту, наявність на якому слідів запаху людини чи іншого речового джерела в ході процесуальної або позапроцесуальної дії по його збиранню лише передбачається і для встановлення цього факту треба провести опосередковане їх лабораторне чи позалабораторне дослідження.*

Теоретичне і практичне значення має визначення *первинного запахоносія*, тобто такого *речового джерела, на якому на момент проведення процесуальної, гласної чи негласної позапроцесуальної дії знаходяться сліди або на який безпосередньо отримують зразки запаху від людини чи іншого речового джерела.* З урахуванням цього під вторинним запахоносієм слід розуміти *будь-яке речове джерело, на яке сліди чи зразки запаху людини або іншого речового джерела перенесені з первинного чи з іншого вторинного носія у ході процесуальної, гласної або негласної позапроцесуальної дії з метою його вилучення і проведення інших елементів його збирання чи дослідження.*

Розглядаючи питання про технічні засоби збирання слідів та отримання зразків запаху людини, дисертант запропонував розроблену ним **одорологічну валізу**, яка вже використовується у навчальному процесі ряду юридичних вузів України. Ним складено перелік всіх тих технічних засобів, які мають входити до цієї валізи. Особливу увагу приділено наявності в ній скляних місткостей для герметичного зберігання уніфікованих запахоносіїв із фланелі 150X200 мм., які overложені по контуру з метою багаторазового використання. В окремій скляній місткості 10 таких підданих дезодоризації запахоносіїв зберігається у валізі до їх використання на місці події. Є тут й менші за об'ємом скляні місткості для негерметичного зберігання overложених по контуру уніфікованих запахоносіїв із фланелі розміром 50x50 мм. для отримання зразків запаху у вигляді зразків крові людини. В цих місткостях кров може висихати без плісняви і загнивання. В окремій скляній місткості 10 даних запахоносіїв зберігаються до їх використання.

Факт належної дезодоризації overложених за контуром уніфікованих запахоносіїв і скляних місткостей з металевими кришками повинен добре сприйматися всіма учасниками слідчої дії, в рамках якої здійснюється збирання слідів або отримання зразків індивідуального запаху людини. З цією метою дисертант пропонує складати відповідну довідку, яка додається до пакунка кожного такого технічного засобу у фольгу та оголошується учасникам процесуальної дії безпосередньо перед застосуванням технічного засобу. Двома парами стерильних хірургічних гумових рукавичок у промисловій упаковці одорологічну валізу доцільно комплектувати кожного разу.

Торкаючись особливостей збирання слідів та отримання зразків запаху людини та інших речових джерел, автор детально виклав термінологічно удосконалену російську методику збирання слідів індивідуального запаху людини, консервації запахоносіїв у фольгу і скляну місткість, збирання слідів фонового запаху, тактику отримання порівняльних зразків запаху від особи, яка має бути перевірена, методику збирання слідів та отримання зразків запаху людини при допомозі вакуумної криогенної установки. При цьому було звернуто увагу, що порівняльні зразки запаху особи, яку мають перевірити, можуть бути отримані слідчим під час відповідної слідчої дії (ст.199 КПК України) чи першим експертом-одорологом при проведенні підготовчого етапу лабораторного одорологічного дослідження. Останній порядок може бути запропонований і для отримання зразків запаху від завідомо непричетних осіб. Автор запропонував детальну схему дій слідчого (експерта) і медичного працівника, який фактично має здійснювати дії з отримання зразків крові людини на шматочки бинту, виступаючи в ході даної слідчої дії як спеціаліст.

Окрему увагу дисертант приділив систематизованому викладу методики підготовки матеріалів і призначення одорологічної експертизи відповідно при наявності і відсутності особи, яка має бути перевірена. При цьому звернуто особливу увагу на зміст вихідних даних та на запитання, які можуть бути поставлені перед експертною комісією в кожній з названих слідчих ситуацій.

Виклад положень **другого підрозділу „Методика підготовки лабораторних собак-детекторів та можливості її подальшого розвитку”** базується на аналізі російської методики підготовки собак-детекторів для

звичайного варіанту комісійної одорологічної експертизи та діагностичної одорологічної експертизи. При цьому особливу увагу звернено на основні вимоги щодо відбору майбутніх лабораторних собак-детекторів, вимоги, що пред'являються до дресирувальників собак-детекторів, і на характеристику стереотипу сигнальної поведінки лабораторних собак-детекторів та контрастного методу його вироблення. Враховуючи, що в існуючих російських та білоруській одорологічних лабораторіях зараз до спеціалістів, що готують лабораторних собак-детекторів, особливих кваліфікаційних вимог не пред'являється, в силу чого даною роботою фактично займаються всі експерти, функції яких також чітко не розмежовані, дисертант з метою підвищення якості лабораторного одорологічного дослідження запропонував наступне.

На посаду експертів-кінологів слід приймати осіб з вищою ветеринарною освітою, навчати їх за курсом кінології, загального і спеціального дресирування експертних собак-детекторів, а також за курсом другої вищої юридичної освіти. За цими експертами доцільно закріплювати з щенячого віку конкретних майбутніх експертних собак-детекторів, яких вони дресирують і за курсом загальної слухняності, і за курсом спеціальної підготовки. Крім того, відносно цих собак-детекторів експерти-кінологи мають здійснювати повний об'єм ветеринарного обслуговування, при необхідності лікування і нескладного хірургічного оперування, контроль за їх правильним утриманням і годуванням. Підготовлених собак-детекторів експерти-кінологи і застосовують згодом під час комісійної одорологічної експертизи та іншого лабораторного одорологічного дослідження.

Звичайно, при цьому не виключається тимчасова взаємозамінність експертів-кінологів по відношенню до всіх собак-детекторів одорологічної лабораторії, але загалом, на думку дисертанта, треба досить чітко витримувати встановлений режим повного контролю конкретних експертів-кінологів за процесом підготовки, утримання, годування, лікування і експертного застосування свого біологічного інструментарію – собаки-детектора.

Лише як виняток потрібно розглядати допуск як експертів-кінологів осіб без вищої ветеринарної і юридичної освіти, які вже мають досвід експертної одорологічної діяльності протягом тривалого періоду часу, наприклад, які не менше трьох років практично виконували ці функції в діючих одорологічних лабораторіях.

Грунтуючись на існуючій в російських і білоруській одорологічних лабораторіях методиці підготовки лабораторних собак-детекторів, відповідному досвіду інших країн і вивченні спеціальних літературних джерел, дисертант дійшов висновку, що підготовка лабораторних (експертних) собак-детекторів має здійснюватися за курсом: *загальної слухняності і спеціальної підготовки*. Курс спеціальної підготовки лабораторних собак-детекторів здійснюється щодо завдань: 1. *Звичайного варіанту комісійної одорологічної експертизи*. 2. *Діагностичної одорологічної експертизи*. За допомогою курсу спеціальної підготовки також вирішуються питання подальшої спеціалізації собак-детекторів.

Спеціальне дресирування лабораторних (експертних) собак-детекторів полягає у виробленні *стереотипу сигнальної поведінки, основанийо* на: 1.

Короткочасній (оперативній) нюховій пам'яті тварини, коли інформація про певні характеристики пошукового запаху закладається собаці-детектору щоразу в процесі хвилинного обнюхування ним на стартовому майданчику тих джерел слідів (зразків) запаху (стартових об'єктів), тотожний за цими запаховими характеристиками якому носій слідів (зразків) запаху (дублікат стартового об'єкта або об'єкт, що перевіряється) потрібно виявити серед інших експертних об'єктів порівняльного ряду (нейтральних об'єктів). 2. **Довготривалій нюховій пам'яті тварини**, якщо інформація про певні, частіше за все діагностичні характеристики шуканого запаху, закладається собаці-детектору в процесі досить тривалого вузько спрямованого його дресирування. У такій ситуації собака-детектор пускається на пошук шуканого експертного об'єкта серед інших об'єктів порівняльного ряду без попереднього пред'явлення йому для обнюхування яких-небудь стартових об'єктів і керується в пошуку тільки даними, закладеними в його довготривалу нюхову пам'ять. Причому як перший, так і другий варіант стереотипу сигнальної поведінки собаки-детектора має лабораторний і позалабораторний різновиди. У дисертації розглядається лише перший різновид стереотипу сигнальної поведінки собаки-детектора.

В основу вироблення даного стереотипу покладено **контрастний метод**, який проявляється, з одного боку, у низці прийомів механічних впливів (натягнення і сіпання за поводок, натискування на корпус або окремі частини тіла тварини) при затримці або відмові виконувати команду, а з іншого боку, – у заохоченні собаки-детектора командою і ласощами за краще виконання команди. Кожна з цих дій слідує за командою, що подається голосом чи жестом. В якості ласощів замість невеличких шматочків вареного м'яса чи ковбаси краще використовувати декілька елементів сухого корму.

Торкаючись положень методики дресирування собак-детекторів за стереотипом сигнальної поведінки, оснований на оперативній нюховій пам'яті тварини, автор детально виклав методику проведення кожного з чотирьох етапів підготовки собак-детекторів, удосконалення якої було проведено термінологічно та у відповідності з уже викладеною щодо кваліфікаційних вимог експертів-кінологів як дресувальників лабораторних собак-детекторів.

Аналогічним чином викладено і положення російської методики дресирування собак-детекторів за стереотипом сигнальної поведінки на основі довготривалої нюхової пам'яті тварини із деталізацією цих особливостей щодо підготовки собак-детекторів на вирішення кожного із завдань діагностичного лабораторного одорологічного дослідження: слідів видового запаху людини, змішаних слідів запаху людини, слідів запаху людини певної раси, статі і віку.

Розділ 4. – Проблеми вдосконалення методики комісійного експертного та іншого лабораторного одорологічного дослідження – присвячений можливостям подальшого розвитку методики лабораторного одорологічного дослідження, яка розроблена фахівцями московської одорологічної лабораторії і застосовується в російських і білоруській одорологічних лабораторіях.

У першому підрозділі **“Основні положення сучасного лабораторного одорологічного дослідження”** викладені розроблені дисертантом вимоги щодо

претендентів на основні посади співробітників одорологічної лабораторії, функції кожного із співробітників одорологічної лабораторії, проект типової одорологічної лабораторії, детальний опис її приміщень та обладнання. Особливу увагу приділено висвітленню вдосконаленої дисертантом методики підготовки експертних об'єктів, яка застосовується у російських і білоруській одорологічних лабораторіях.

Проблема визначення форми проведення лабораторного одорологічного дослідження у переважній більшості країн світу: Данії, Нідерландах, Російській Федерації, Республіці Білорусь, Польщі, Фінляндії та ін., в яких результати даного дослідження визнаються в якості доказів у кримінальних справах, розв'язана у напрямку визнання її висновком комісійної одорологічної експертизи. Але в окремих країнах світу, зокрема, в Угорщині, результати одорологічного дослідження хоча й визнаються протягом багатьох років в якості доказів у кримінальних справах, оформляються у вигляді спеціальної слідчої дії. Аналогічну позицію зайняли Г.Ф.Федоров (у своїй кандидатській дисертації), М.О.Селіванов та деякі інші автори. Необґрунтованість даної позиції спростована доведена дисертантом на основі тези, що таке дослідження може бути проведене лише у спеціальній лабораторії із залученням спеціальних знань комісії експертів, застосуванням спеціально підготовленого лабораторного собаки-детектора та дотриманням ряду інших вимог, реалізувати які в процесі слідчої дії неможливо.

Учасники Першої міжнародної одорологічної науково-практичної конференції (Польща, жовтень 2000 р.) також дійшли висновку, що найбільш прийнятною формою процесуально значущого одорологічного дослідження є *комісійна одорологічна експертиза*, розробку проекту єдиної міжнародної методики проведення якої і було доручено українській, російській, білоруській і польській делегаціям.

З метою виконання даного завдання дисертант провів спеціальне дослідження, основні результати якого полягають у наступному. В контексті розмежування функцій кожного з членів експертної комісії дисертант погодився частково з відповідним зауваженням В.П.Бахіна про недоцільність включення в комісію спеціальної особи – експерта-відеоінженера для проведення відеозапису. Проте, якщо уважно придивитися до суті проведення відеозйомки вузлових моментів такого специфічного експертного дослідження, як комісійне одорологічне дослідження, здійснюваного на основі використання нюху спеціально підготовленого собаки-детектора, то можна побачити в цьому процесі чимало дослідницьких елементів. Адже для повної оцінки не тільки отриманих позитивних результатів, але і можливих збоїв або помилок у цьому дослідженні вирішальну роль може відіграти професійно виконаний відеозапис вузлових моментів дослідження. Якій же виконати цей запис зможе тільки особа, яка не тільки володіє досить хорошими навичками відеозйомки, але і яка має певні спеціальні знання у галузі одорології і кінології, що дозволять їй своєчасно побачити і відобразити найбільш важливі і показові моменти процесу лабораторного одорологічного дослідження. Саме на такому рівні виконаний відеозапис допоможе експертній комісії дійти найбільш обґрунтованих висновків про причину тих чи інших збоїв у роботі собаки-детектора при лабораторному

одорологічному дослідженні всіх експертних об'єктів, що доцільно доручити другому експерту-одорологу, який під час дослідження буде виконувати й інші функції. Безцінну допомогу може надати відеозапис і в процесі як додаткової або повторної одорологічної експертизи, так і оцінки висновку цієї експертизи слідчим або судом (акту іншого лабораторного одорологічного дослідження – позапроцесуальним ініціатором).

У той же час з урахуванням вимог сьогодення концепція комісійної одорологічної експертизи повинна бути вдосконалена таким чином. По-перше, проведення відеозапису всього процесу одорологічного дослідження і вузлових моментів підготовки експертних об'єктів практично має певні істотні недоліки:

1. Не можна виключити, що проведення відеозапису може бути перерване в будь-який момент з технічних причин, наприклад, внаслідок зникнення електроживлення або будь-яких несправностей тих чи інших механізмів відеокамери. Що робити в такій ситуації з тим етапом одорологічного дослідження, в процесі проведення якого відеозапис був перерваний? Його потрібно зупинити і провести знову або продовжити після поновлення відеозапису, чи даний етап повинен бути закінчений без відеозапису?

2. Встановити факти тимчасової зупинки і монтажу відеозапису, зробленого за допомогою сучасної відеозаписуючої техніки, принаймні досить складно. А тому залишається, зрештою, можливість фальсифікації відеозапису, коли непотрібні етапи одорологічного дослідження зазнавали б „вирізування” тощо.

Такі запитання, на які можуть бути отримані різноманітні відповіді, на думку дисертанта, підривають первинну цінність пропозиції безперервного проведення відеозапису всього процесу одорологічного дослідження. З урахуванням викладеного, в даній ситуації все ж більш правильною була б вимога про проведення відеозапису тільки вузлових моментів одорологічного дослідження з метою їх демонстрації, а не так званого “об’єктивного” контролю. Адже здійснення такого контролю над всім процесом одорологічного дослідження за допомогою його відеозапису не у всіх випадках може бути гарантованим. Саме тому слід замислитись і над наступною перешкодою безперервної відеозйомки одорологічного або будь-якого іншого експертного дослідження.

3. Виникає питання, чому саме до одорологічного дослідження повинні пред’являтися такі жорсткі умови відеозаписуючої об’єктивізації всього цього процесу? Адже аналогічні умови для фальсифікації експертами результатів експертного дослідження чи іншого несумлінного виконання ними своїх службових обов’язків є в процесі застосування переважної більшості експертних методик, що практично використовуються в цей час.

З урахуванням викладеного, дисертант дійшов висновку, що комісійна одорологічна експертиза в цей час і без вимог про повне проведення її відеозапису має більше процесуальних гарантій достовірності її результатів в порівнянні з іншими некомісійними експертними дослідженнями.

Треба визнати принципово помилковою рекомендацію про підвищення ефективності роботи із підготовки експертних об’єктів тією особою, яка

здійснювала процедуру збирання ймовірних слідів запаху людини на місці події, оскільки в такому випадку можливі помилки, які будуть обумовлені наявністю на всіх експертних об'єктах слідів запаху даної особи, а не тієї, яку шляхом лабораторного одорологічного дослідження й треба було перевірити. З огляду на це, треба вважати неприпустимим поєднання функцій особи, яка працює з ймовірними носіями слідів запаху людини, вилученими в процесі огляду місця події або проведення іншої слідчої дії, і особи, яка готує інші експертні об'єкти, передусім зразки запаху особи підозрюваного. Адже в іншому випадку собако-детектор може в процесі лабораторного одорологічного дослідження керуватися слідами запаху людини, яка працювала як з ймовірними носіями, так і з іншими експертними об'єктами, в тому числі і об'єктами, що перевіряються (зразками запаху особи, яку піддано перевірці). Такі сліди в одорологічній практиці розглядаються як перешкода, яку краще попередити, ніж згодом виявляти та усувати, що несе додаткові втрати часу і далеко не у всіх випадках може виявитися досить ефективним.

З урахуванням викладеного, дисертант вважає більш правильним в експертну комісію включити першого експерта-одоролога, який би головував в комісії, керував проведенням одорологічного дослідження, вів його етограми, розставляв, розконсервовував і консервував всі експертні об'єкти; готував до дослідження всі експертні об'єкти, за винятком тих, які походять від первинних або повторних ймовірних носіїв слідів запаху людини, зібраних в процесі огляду місця події або проведення інших процесуальних і позапроцесуальних дій чи їх комбінацій. Виконання ж останніх дій і відеозапису вузлових моментів дослідження, виготовлення проекту протоколу дослідження і фототаблиці до нього доцільно покласти на другого експерта-одоролога.

Випадковість розміщення експертних об'єктів на локалізації порівняльного кола дисертант пропонує здійснювати за допомогою лототрона чи розробки 50 варіантних карток, колода яких перед початком лабораторних одорологічних досліджень заздалегідь ретельно перемішується і розкладається в експертному залі на столі. Перед кожним етапом одорологічного дослідження перший експерт-одоролог (за відсутності експерта-кінолога з собакою-детектором) витягує з колоди будь-яку з карток, відповідно з випадково вибраним таким чином варіантом якої і проводить розставляння експертних об'єктів на локалізації порівняльного кола.

Базуючись на результатах досліджень по ймовірнісно-статистичному обґрунтуванню достовірності одорологічного дослідження, отриманих Г.М.Собко ще у 1977 р. на основі 2000 експериментів, дисертант вважає зайвим використання у московській одорологічній лабораторії 10-об'єктового, а у білоруській – 8-об'єктового порівняльного кола. Достатня міра достовірності результатів одорологічної експертизи може бути досягнута при отриманні однозначного результату в процесі проведення трьох етапів одорологічного дослідження із трьома різними собаками-детекторами одного стартового об'єкта (місткості з уніфікованим носієм ймовірних слідів запаху людини, зібраних ініціатором дослідження) при пред'явленні об'єкта (місткості з уніфікованим носієм зразків або слідів запаху підозрюваної особи), який перевіряється, у

порівняльному ряду серед чотирьох нейтральних об'єктів (місткостей з уніфікованими носіями зразків або слідів запаху різних явно непричетних до розслідуваної події осіб).

Тому, щоб уникнути зайвої роботи при підготовці експертних об'єктів дисертант пропонує у центрі експертної зали викреслити не одне, а три кола – малий порівняльний ряд, середній порівняльний ряд і великий порівняльний ряд, розраховані відповідно на 6, 8 і 10 локалізацій для місткостей з експертними об'єктами. З метою раціонального використання площі підлоги експертної зали у всіх названих порівняльних рядах повинен бути єдиний центр, але форма малого порівняльного ряду – правильне коло, а середнього і великого порівняльних рядів – правильного еліпса. Останнє дозволить додатково зменшити і ширину експертної зали.

Запропоноване удосконалення порівняльного ряду дозволяє першому експерту-одорологу використати малий порівняльний ряд у звичайній ситуації, а середній і великий – при необхідності включення в експертне одорологічне дослідження додаткових допоміжних об'єктів.

Крім того, враховуючи наявність в експертній залі трьох порівняльних рядів, на кожний з них потрібно розробити декілька комплектів по 50 типових варіантів розміщення експертних об'єктів на локалізації порівняльного ряду, використовуючи їх як додатки до типових методичних рекомендацій по роботі зі слідами і зразками запаху людини в кримінальному судочинстві.

У відповідності із запропонованою методикою проведення комісійної одорологічної експертизи дисертант розробив штатний розпис типової одорологічної лабораторії, який передбачає штатні посади таких співробітників: начальник лабораторії, головний експерт-одоролог, старший експерт-одоролог, головний експерт-кінолог, старший експерт-кінолог, лаборант-одоролог, помічник кінолога, секретар лабораторії і прибиральниця.

Функції головного експерта-одоролога, старшого експерта-одоролога, головного експерта-кінолога і старшого експерта-кінолога визначаються в основному їх роллю у комісійному одорологічному дослідженні, в процесі якого з метою вирівнювання експертного навантаження дисертант вважає необхідним доручити названим експертам по чергово виступали у ролі відповідно першого або другого експерта-одоролога та експерта-кінолога.

Враховуючи ці обставини, одорологічну експертизу дисертант пропонує проводити комісією експертів у складі трьох фахівців, визначивши кваліфікаційні вимоги до них та їх функції таким чином:

1. *Перший експерт-одоролог, який повинен задовольняти наступні кваліфікаційні вимоги:* мати вищу біохімічну (можливо, біологічну чи хімічну) і вищу юридичну освіту; спеціальну підготовку з основ одорології; володіти методикою підготовки собак-детекторів за курсом загальної слухняності, курсом спеціальної підготовки і курсом подальшої спеціалізації окремих собак-детекторів на вирішення діагностичних завдань; мати допуск до проведення комісійної одорологічної експертизи.

У *функції* даного спеціаліста має входити: головування в експертній комісії, розробка схеми проведення одорологічного дослідження і керівництво

цим процесом; готування до дослідження всіх необхідних експертних об'єктів, за винятком тих, які становлять ймовірні носії слідів запаху людини і зібрані ініціатором дослідження у процесі огляду місця події або проведення інших процесуальних і позапроцесуальних дій або їх комбінацій; розташування на основі результатів жеребкування і заміна перед кожним дослідженням (у відсутності експерта-кінолога із собакою-детектором) експертних об'єктів на стартовому майданчику і в порівняльному ряду; розконсервація скляних місткостей з експертними об'єктами безпосередньо перед пуском собаки-детектора на їх обнюхування і консервування їх відразу після завершення цього процесу; запрошення експерта-кінолога для обходження із собакою-детектором під час хвилинного обнюхування стартового об'єкта і експертних об'єктів порівняльного ряду; вказування експерту-кінологу на основі результатів жеребкування початкову локалізацію порівняльного ряду і напрям його обходу (за або проти годинникової стрілки); запрошення лаборанта-одоролога після кожного етапу одорологічного дослідження для проведення дезодоризації підлоги та інших необхідних поверхонь експертного залу; ведення етограмми комісійного одорологічного дослідження; складання на основі відеозапису вузлових моментів одорологічного дослідження протоколу одорологічного дослідження і фототаблиці до нього, етограм та інших матеріалів експертизи проекту висновку комісійної одорологічної експертизи; підписання як головою комісії висновку та інших матеріалів комісійної одорологічної експертизи.

2. Другий експерт-одоролог, який повинен відповідати наступним кваліфікаційним вимогам: мати вищу біохімічну (можливо, біологічну або хімічну) і вищу юридичну освіту, спеціальну підготовку з основ одорології; володіти методикою підготовки собак-детекторів за курсом загальної слухняності, курсом спеціальної підготовки і курсом подальшої спеціалізації окремих собак-детекторів на вирішення діагностичних завдань; мати підготовку з проведення відеозапису експертного одорологічного дослідження; володіти основами поточного технічного обслуговування і нескладного ремонту відеотехніки і приладдя до неї; мати підготовку проведення з монітора відеокамери фотозйомки вузлових моментів одорологічного дослідження шляхом покадрової зупинки відеозапису; мати допуск до проведення комісійної одорологічної експертизи.

У **функції** другого експерта-одоролога має входити: членство в експертній комісії, підготовка експертних об'єктів на основі ймовірних носіїв слідів запаху людини, зібраних ініціатором дослідження в процесі огляду місця події або інших процесуальних або позапроцесуальних дій, ведення в апаратній чернеткових записів ходу і проведення відеозапису вузлових моментів експертного одорологічного дослідження; виготовлення в апаратній на основі чернеткових записів ходу і покадрової зупинки відеозапису вузлових моментів одорологічного дослідження протоколу комісійної одорологічної експертизи і фототаблиці до нього; проведення поточного технічного обслуговування і нескладного ремонту відеоапаратури і приладдя до неї; участь у підготовці в кабінеті експертів проекту висновку комісійної одорологічної експертизи; підписання як членом комісії

висновку комісійної одорологічної експертизи, її протоколу, фототаблиці до нього та інших матеріалів експертизи.

Необхідність у протоколі одорологічного дослідження і у виготовленні фототаблиці до нього, на думку дисертанта, виникає тому, що відеозапис одорологічної експертизи не всі особи, які вивчають кримінальну справу, і не у всіх випадках можуть оперативнo вивчити. У той же час протокол одорологічного дослідження, що повністю відтворює у словесній формі все записане у відеозаписі, і фототаблиця вузлових моментів одорологічного дослідження, виконана на основі покадрової зупинки відеозапису, можуть у будь-якій обстановці бути вивчені і надати досить повне уявлення про проведене дослідження. У разі необхідності особа, яка вивчає кримінальну справу, може вдатися до перегляду і самого відеозапису.

Дисертант вважає, що протокол експертного дослідження повинен відображати не тільки весь процес, але, крім того, такі умови його проведення, як температуру і вологість повітря, відсутність чи наявність зовнішніх подразників собаки-детектора або відволікаючих його чинників, фізичний стан кожного собаки-детектора, загальну кількість проведених кожним з них етапів одорологічних досліджень („експертний стаж”) і кількість таких етапів, здійснених твариною у день експертизи; які саме запахові добавки (частини уніфікованого носія слідів індивідуального запаху конкретних експертів та інших працівників лабораторії, слідів запаху експертних собак-детекторів і т.п.) включалися у процес дресирування визначеного собаки-детектора за курсом спеціальної підготовки (курсом спеціалізації собаки-детектора на виявлення тих чи інших діагностичних ознак запаху людини) з метою вироблення у нього диференційованого нюхового гальмування на ці запахові перешкоди і т.д.

3. Експерт-кінолог, який повинен відповідати таким кваліфікаційним вимогам: мати вищу ветеринарну і вищу юридичну освіту, спеціальну підготовку кінолога; мати допуск і володіти методикою підготовки собак-детекторів за курсом загальної слухняності, курсом спеціальної підготовки і курсом подальшої спеціалізації окремих собак-детекторів на вирішення діагностичних завдань; мати практичні навички ветеринарного обслуговування, лікування і при необхідності нескладного оперування собак-детекторів, підготовку з основ утримання і годування собак-детекторів; знати нормативи та інші вимоги, що пред'являються до вибракування собак-детекторів; мати спеціальну підготовку з основ одорології і допуск до проведення комісійної одорологічної експертизи.

У **функції** даного спеціаліста входить: членство в експертній комісії; дресирування собак-детекторів за курсом загальної слухняності і спеціальної підготовки; поточний ветеринарний огляд і застосування собак-детекторів у процесі кожного з етапів комісійного одорологічного дослідження; забезпечення повного об'єму ветеринарного обслуговування, лікування і при необхідності нескладного хірургічного оперування собак-детекторів; здійснення щоденного контролю за правильним утриманням і годуванням собак-детекторів; підписання висновку, протоколу і фототаблиці комісійної одорологічної експертизи як членом експертної комісії; участь у підготовці в кабінеті експертів проекту висновку комісійної одорологічної експертизи; підписання як членом комісії

висновку комісійної одорологічної експертизи, її протоколу, фототаблиці до нього та інших матеріалів експертизи; членство в комісії з вибракування собак-детекторів; підписання як членом комісії акту з вибракування собак-детекторів.

Якісне проведення комісійної одорологічної експертизи і нормальне функціонування одорологічної лабораторії, на думку дисертанта, повинні забезпечувати також й інші штатні співробітники: начальник одорологічної лабораторії, лаборант-одоролог, помічник експерта-кінолога, секретар одорологічної лабораторії та ін., кваліфікаційні вимоги щодо яких та їх функції викладені в дисертації аналогічним чином.

Одорологічна лабораторія є невід'ємною частиною комісійного одорологічного дослідження, яке може проводитися тільки в умовах спеціально підготовленого приміщення. У цьому приміщенні готуються і собаки-детектори за курсом спеціальної підготовки і курсом подальшої спеціалізації окремих собак-детекторів на вирішення діагностичних завдань. Враховуючи ці обставини, дисертант пропонує свій проект сучасної типової одорологічної лабораторії і розробив по-поверхову план-схему, детальний опис будови, призначення і функціонування кожного з його приміщень, зокрема: *на першому поверсі лабораторії* знаходяться експертна зала, стартовий майданчик, апаратна, навчальний клас, кімната лаборанта-одоролога, одоротека, тимчасові вольєри, ветполіклініка, кухня, склад, технічне приміщення; *на другому поверсі* – кабінет начальника лабораторії, кабінет експертів, канцелярія, маніпуляційна, мийка, інші допоміжні приміщення; *поблизу будівлі лабораторії* – постійні вольєри, дресирувальний полігон, інші приміщення одорологічної лабораторії (кухня, ветаптека тощо).

З метою уникнення помилкових результатів одорологічного дослідження, зумовлених наявністю на експертних об'єктах запаху попередньої собаки-детектора, дисертант пропонує після кожного етапу одорологічного дослідження не тільки ретельно провести дезодоризацію підлоги і стін (хоч би до висоти собаки-детектора в холці) експертної зали, але і поміняти всі експертні об'єкти, включаючи стартовий об'єкт і об'єкт, що перевіряється. Тому для кожного етапу одорологічного дослідження, що проводиться з новим собакою-детектором, необхідно готувати новий комплект експертних об'єктів. Найкраще, всі комплекти експертних об'єктів для одорологічного вирішення одного експертного питання, наприклад, про наявність на певному ймовірному носії слідів індивідуального запаху особи, яку мають перевірити, готувати у вигляді трьох комплектів дублікатів всіх експертних об'єктів.

У даному підрозділі дисертації викладена низка й інших пропозицій щодо вдосконалення загальних положень проведення лабораторного одорологічного дослідження.

Такий підхід був продовжений і у другому підрозділі „Вдосконалення методики звичайного варіанту комісійної одорологічної експертизи”, коли раніше викладені пропозиції були реалізовані під час викладу двох основних російський методик проведення лабораторного одорологічного дослідження за звичайним варіантом та з метою вирішення діагностичних завдань.

Третій підрозділ „*Можливості вдосконалення вимог щодо висновку комісійної одорологічної експертизи*” містить в собі критичний аналіз російської і білоруської практики складання висновків комісійної одорологічної експертизи, поміж яких необґрунтовано вказуються і ймовірно позитивні та ймовірно негативні висновки.

Узагальнення одорологічної практики дає підстави дисертанту стверджувати, що результати комісійної одорологічної експертизи повинні бути тільки наступних трьох видів: позитивний висновок; негативний висновок; висновок неможливо сформулювати. Причому останній варіант висновку комісійного експертного одорологічного дослідження дисертант пропонує формулювати у всіх тих випадках, коли немає однозначно чіткої позитивної або негативної сигнальної реакції всіх трьох собак-детекторів у всіх трьох вибірках одного стартового об'єкта.

Позитивний висновок доцільно формулювати лише тоді, коли він отриманий внаслідок застосування всіх трьох собак-детекторів і на всіх трьох етапах одорологічного дослідження одного стартового об'єкта, причому не тільки первинних, але і на повторних або допоміжних етапах цього дослідження.

У той же час негативний висновок одорологічної експертизи може базуватися на результатах тільки первинних одорологічних вибірок відносно одного стартового об'єкта, оскільки не виключається, що негативний результат повторних одорологічних вибірок може бути зумовлений і зниженням концентрації слідів запаху стартових носіїв і носіїв, що перевіряються, нижче межі сприйняття нюхом собак-детекторів.

З урахуванням викладеного, дисертант акцентує увагу на необхідності більш однозначного формування точки зору про те, що висновок одорологічної експертизи є непрямим джерелом доказів, за винятком тільки тих випадків, коли буде доведено, що сліди індивідуального запаху підсудного фактично є слідами злочинної події.

Крім того, видається доцільною і розробка методичних вказівок по роботі зі слідами і зразками запаху людини в кримінальному судочинстві, які охоплювали б всі етапи даної роботи, починаючи з викладу теоретичних основ одорології, методики збирання слідів і зразків запаху людини, підготовки і призначення одорологічної експертизи, підготовки собак-детекторів і проведення одорологічного дослідження і закінчуючи висвітленням методики оцінки висновку одорологічної експертизи і можливостей використання одорологічної інформації у боротьбі із злочинами та іншими правопорушеннями. У разі узгодження даних методичних вказівок з Міністерством внутрішніх справ, Генеральною прокуратурою України, Верховним Судом України і Міністерством юстиції України, правоохоронні органи мали б своєрідний підзаконний нормативний акт, яким можна було б керуватися для оцінки правильності дій тих або інших посадових осіб по роботі зі слідами і зразками запаху людини в кримінальному судочинстві.

У зв'язку з цим виглядає обґрунтованою пропозиція про те, щоб і Пленум Верховного Суду України в одному із своїх керівних роз'яснень у кримінальних справах вказав, що висновок комісійної одорологічної експертизи може братися

до уваги судами як непряме джерело доказів, за відомим винятком і при умові проведення цієї експертизи з дотриманням вимог вказаних методичних вказівок по роботі зі слідами і зразками запаху людини.

Важливим доповненням і поясненням проведеного дослідження є 11 додатків до роботи у вигляді: переліку понад 700 вітчизняних і біля 120 польських публікацій з проблем одорології, викладу біля 30 запропонованих у літературі класифікацій слідів і зразків запаху, авторського варіанту такої класифікації, схеми вакуумної криогенної установки, плану-проекту типової одорологічної лабораторії, проектів підписки експертів, висновку і протоколу комісійної одорологічної експертизи, списку опублікованих автором праць з проблем одорології.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Кириченко О.А., Басай В.Д., Щитников А.М. Основы юридической одорологии (теорология, правовая процедура, методика): Монография.- Иваново-Франковский, Мн.: Изд-во Плай, ГЭКЦ МВД РБ, 2001.- 768 с. (участь автора складає 75%).

2. Басай В.Д., Кириченко О.А. Основы одорологии: Монография.- Ивано-Франківськ: Вид-во "Плай", 2002.- 580 с. (80%).

3. Басай В.Д. Основы криміналістичної одорології: Монография.- Ивано-Франківськ: Вид-во Плай, 2002.- 482 с.

4. Басай В.Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи): Монография.- Ивано-Франківськ: ВПГ "Вік", 2003.- 502 с.

Посібники:

5. Кириченко А.А., Басай В.Д., Литвин Ю.И. Криминалистика. Полный комплект учебно-методического обеспечения частей "Теорология" и "Техни-ка": Учеб.-метод. пособие.- Хмельницький: Изд-во АПВ Украины, 2001.- 142 с. (35%).

6. Басай В.Д. Современные возможности использования следователем одорологической информации. Лекция №7 //Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения повышения квалификации по криминалистике следователей: Учеб.-метод. пособие.- Одесса НИ РИО ОИВД, 2001.- С.190-320.

7. Басай В.Д. Возможности использования дознавателем одорологической информации. Лекция №4 //Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения переподготовки по криминалистике дознавателей: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2001.- С.120-173.

8. Басай В.Д. Собирання участковим и возможности одорологического исследования следов запаха человека. Лекция №4 //Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения переподготовки по криминалистике участковых инспекторов милиции: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2001.- С.84-113.

9. Басай В.Д. Основы работы ордиста с источниками одорологической информации. Лекция №4 //Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения переподготовки по криминалистике оперуполномо-

ченных уголовного розыска: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2001.- С.83-112.

10. Басай В.Д. Использование одорологической информации в следственной работе. Лекция №4 //Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения переподготовки по криминалистике следователей: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2001.- С.113-155.

11. Басай В.Д. Работа дознавателя со следами запаха человека и других вещественных источников. Лекция №4 //Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения повышения квалификации по криминалистике дознавателей: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2001.- С.101-141.

12. Басай В.Д. Возможности использования участковым одорологической информации. Лекция №3 //Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения повышения квалификации по криминалистике участковых инспекторов милиции: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2001.- С.83-112.

13. Басай В.Д. Возможности использования подразделениями ОБНОН одорологической информации. Лекция №3 //Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения повышения квалификации по криминалистике оперуполномоченных ОБНОН: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2001.- С.87-119.

14. Басай В.Д. Основы использования одорологической информации в ордической деятельности. Лекция №3 //Кириченко А.А., Басай В.Д. Полный комплект учебно-методического обеспечения повышения квалификации по криминалистике оперуполномоченных уголовного розыска: Учеб.-метод. пособие.- Одесса: НИ РИО ОИВД, 2001.- С.86-138.

15. Кириченко О.А., Басай В.Д., Томін С.В. Криміналістика. Повний комплект навчально-методичного забезпечення: Посібник для слухачів-заочників.- К.: РВВ КІВС, 2001.- 184 с.

16. Кириченко О.А., Басай В.Д. Основы юридической одорологии. Лекция №7 //Кириченко О.А., Басай В.Д. Актуальные проблемы юридической науки: Навч. посібник для магістрів-правознавців.- Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2001.- С.157-294. (65%).

17. Басай В.Д. Сучасний стан криміналістичної одорології. Лекція №7 //Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики: Навч. посібник для магістрів-правознавців.- Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2002.- С.200-344.

18. Кириченко О.А., Басай В.Д. Історія, предмет і система криміналістики: Лекція №1.- К.: РВВ КІВС, 2002.- 64 с.

19. Кириченко О.А., Басай В.Д., Ткач Ю.Д. Слідознавство: Лекція №8.- К.: РВВ КІВС, 2002.- 40 с. (15%).

20. Кириченко О.А., Басай В.Д. Одорологія: Лекція №10.- К.: РВВ КІВС, 2002.- 86 с. (85%).

21. Кириченко О.А., Басай В.Д. Програма з навчальної дисципліни "Криміналістика".- К.: РВВ КІВС, 2003.- 106 с. (15%).

22. Кириченко О.А., Басай В.Д., Сергієнко О.К., Ткач Ю.Д. Проблеми використання одорологічної інформації у боротьбі із правопорушеннями: Навч.-метод. посібник.- К.: РВВ КІВС, 2003.- 410 с. (80%).

23. Кириченко О.А., Басай В.Д., Ткач Ю.Д., Кириченко С.А. Можливості використання у кримінальному судочинстві мікрооб'єктологічної інформації: Метод. посібник.- К.: РВВ КІВС, 2003.- 108 с. (15%).

Наукові статті у фахових виданнях:

24. Басай В.Д. Предмет одорології //Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.- Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2001.- Вип.V.- С.176-185.

25. Басай В.Д. Про деякі можливості діагностичних одорологічних досліджень //Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.- Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2001.- Вип.VI.- С.180-188.

26. Басай В.Д. Механізм утворення, властивості та класифікація слідів запаху людини //Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.- Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2001.- Вип.VII.- С.214-222.

27. Басай В.Д. Поняття та різновиди ординічних речових джерел інформації //Вісник ЛІВС.- Львів: РВВ ЛІВС, 2001.- №3.- (таємн.).- С.119-132.

28. Басай В.Д. Предмет і система криміналістики, ординітики та ординітично-го регламенту, їх місце у системі юридичних наук //Проблеми пенітенціарної теорії та практики /Бюл. Київськ. ін-ту вн. справ.- К.: МП Леся, 2002.- №7.- С.145-154.

29. Басай В.Д. Механізм утворення слідів запаху //Вісник ОІВС.- Одеса: РВВ ОЮІ НУВС, 2002.- №2.- С.118-122.

30. Басай В.Д. Як підготувати собаку-детектора для проведення одорологічної експертизи //Держава і право /Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки.- Вип.17.- К.: Ін-т держави і права ім.В.М.Корецького НАН України, 2002.- С.337-343.

31. Басай В.Д. Місце слідів та зразків запаху серед речових джерел інформації //Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.- Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2002.- Вип.VIII.- С.216-224.

32. Басай В.Д. Новітня класифікація одорологічних об'єктів //Митна справа. Науковий вісник ОНЮА.- Одеса: РВВ ОНЮА, 2002.- №6.- С.111-116.

33. Басай В.Д. Планування та проведення звичайного варіанту одорологічної експертизи //Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.- Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2002.- Вип.IX.- С.154-163.

34. Басай В.Д. Сучасний стан розвитку проблем криміналістичної одорології //Юридический вестник ОНЮА.- Одеса: Юрид. літ., 2002.- №4.- С.108-112.

35. Басай В.Д. Опис типової одорологічної лабораторії //Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.- Івано-Франківськ: Вид-во Плай, 2002.- Вип.X.- С.213-222.

36. Басай В.Д. Місце одорології у системі ординітики /Збірник наукових праць Академії СБ України.- К.: РВВ АСБУ, 2003.- №7.- С.108-112 (таємн.).

37. Басай В.Д. Сучасна методика лабораторного одорологічного дослідження //Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності.- Донецьк: РВВ ДІВС, 2002.- №3.- С.275-284.

38. Басай В.Д. Поняття і класифікація одорологічних об'єктів, загальні положення їх збирання //Вісник ОІВС.- Одеса: РВВ ОЮІ НУВС, 2002.- №4.- С.111-118.

39. Басай В.Д. Історія виникнення і сучасний стан одорологічних проблем //Наше право.- К., 2003.- №1.- С.69-76.

40. Басай В.Д. Одорологія як часткове вчення ордиристики //Науковий вісник НАВСУ.- К.: РВВ НАВС України, 2003.- №1.- С.147-152.

41. Басай В.Д. Викладання одорології у вищих навчальних закладах та при перепідготовці юристів //Часопис Київського університету права.- К., 2003.- №1.- С.79-83.

42. Басай В.Д. Предмет та основні напрямки криміналістичної одорології, її місце у системі наукових знань //Держава і право /Зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки.- Вип.19.- К.: Ін-т держави і права ім.В.М.Корецького НАН України, 2003.- С.439-445.

43. Басай В.Д. Сутність та структура криміналістичної одорології //Проблеми пенітенціарної теорії та практики /Бюл. Київськ. ін-ту вн. справ.- К.: МП Леся, 2003.- №8.- С.253-260.

44. Басай В.Д. Сутність вузівської і післядипломної одорологічної підготовки правоохоронців //Вісник ОІВС.- Одеса: РВВ ОЮІ НУВС, 2003.- №2.- С.42-47.

45. Басай В.Д. Спецкомплекти технічних засобів роботи зі слідами і зразками запаху людини //Вісник НУВС України.- Харків: РВВ НУВС, 2003.- №22.

46. Басай В.Д. Властивості слідів запаху людини та інших речових джерел /Вісник Запорізького юридичного інституту.- Запоріжжя: РВВ ЗЮІ, 2003.- №1.- С.148-154.

47. Басай В.Д. Можливості використання одорологічної інформації у боротьбі із злочинами у сфері підприємницької діяльності //Наше право.- К., 2003.- №2.- С.41-44.

Інші публікації:

48. Кириченко О.А., Басай В.Д. Проблеми вдосконалення юридичної освіти фахівців органів внутрішніх справ //Науковий вісник ДЮІ.- Дніпропетровськ: РВВ ДЮІ МВС України, 2001.- №3.- С.119-130 (15%).

49. Басай В.Д. Можливості розмежування суїциду і насильницької смерті за допомогою мікрооб'єктів та слідів запаху людини //Актуальні проблеми суїцидології. Матер. міжнародн. наук.-практ. конференції /Зб. наук. праць. У 2 ч.- К.: РВВ КІВС, 2002.- Ч.1.- С.14-23.

50. Басай В.Д. Актуальні проблеми криміналістичної одорології / Теорія і практика застосування чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах. Тези доп. наук.-практ. конференції. У 2-х ч.- Ч.П.- К.: НАВС України, 2002.- С.12-14.

51. Басай В.Д. Некоторые аспекты совершенствования работы с одорологическими объектами //Актуальные проблемы реформирования правовой системы Российской Федерации /Сб. матер. междунар. научн.-практ. конференции.- В 3-х ч.- Белгород: Изд-во БелГУ, 2002.- Ч.III.- С.134-140.

52. Кириченко О.А., Басай В.Д. Правове визначення поняття і різновидів правопорушень як об'єктів статінформації //Статистична інформація про правопорушення і методи її аналізу. Зб. наук. праць.- Хмельницький: ХІРУП, 2002.- С.18-28 (10%).

53. Басай В.Д. Одорологія – актуальний напрям сучасної криміналістичної науки //Матер. наук.-практ. конференції “Нові Цивільний і Кримінальний кодекси – важливий етап кодифікації законодавства України”. Додаток до фахового видання.– Івано-Франківськ, 2002.- С.6-12.

54. Кириченко О.А., Басай В.Д. Деякі пропозиції щодо вдосконалення роботи зі слідами та зразками запаху людини //Науковий вісник. Юридична академія Міністерства внутрішніх справ.- Дніпропетровськ: РВВ ЮА МВС України, 2002.- №1.- С.189-198 (85%).

55. Кириченко О.А., Басай В.Д. Деякі проблеми загальної теорії доказів //Стан судової реформи в Україні: проблеми і перспективи /Матер. наук.-практ. конференції., 18-19.04.2002 р., м.Харків.- К.; Харків: Юрінком Інтер, 2002.- С.90-94.

56. Кириченко А.А., Басай В.Д. Место дактилоскопических объектов среди вещественных источников информации //Криміналістичний вісник. Наук.-практ. збірник.- К.: ДНД ЕКЦ МВС України, НАВС України, 2002.- №3.- С.48-53 (10%).

57. Басай В.Д. Загальні положення проведення одорологічної експертизи //Зб. наук. праць Юридичного інституту Тернопільської академії народного господарства.- Тернопіль: РВВ ЮІ ТАНГ України.- 2002.- №4.- С.237-246.

58. Басай В.Д. Сучасні можливості і методика лабораторного одорологічного дослідження //Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю. Матер. міжвузівськ. наук.-практ. конференції студентів, курсантів і слухачів, Донецьк, 12.04.2002 р.- Донецьк: ДІВС, 2002.- С.39-52.

59. Басай В.Д. Основні напрямки та методика сучасних одорологічних досліджень //Актуальні проблеми сучасної криміналістики /Матер. міжнародної науково-практичної конференції. У 2-х част.- Ч.2.- Сімферополь: ДОЛЯ, 2002.- С.26-34.

60. Басай В.Д. Вдосконалена методика підготовки одорологічних експертних об'єктів //Вісник українського відділення міжнародної академії наук вищої школи.- К., 2003.- №1.- С.259-270.

АНОТАЦІЯ

Басай В.Д. Основи криміналістичної одорології. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Національна академія внутрішніх справ України. – Київ. – 2003.

В дисертації викладені наукові основи нового часткового вчення криміналістики – “Криміналістична одорологія”, розроблений комплекс технічних,

тактичних, методичних і процесуальних засобів забезпечення достовірності інформації, яка може бути отримана в ході лабораторного одорологічного дослідження слідів і зразків запаху людини за допомогою нюху спеціально підготовленого собаки-детектора з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинами.

Визначені основні напрями одорологічних досліджень, запропоновані концепція вітчизняного Одорологічного центру, комплект технічних засобів і вдосконалена методика збирання слідів та отримання зразків запаху людини, методика підготовки лабораторних собак-детекторів, призначення і проведення комісійної одорологічної експертизи. Розроблено проект типової одорологічної лабораторії, кваліфікаційні вимоги і функції членів експертної комісії та інших співробітників лабораторії. Запропоновано комплект методичного забезпечення і схема вузівської і післядипломної одорологічної підготовки юристів.

Ключові слова: криміналістична одорологія, сліди і зразки запаху людини, собака-детектор, експерт-одоролог, експерт-кінолог, комісійна одорологічна експертиза.

АННОТАЦИЯ

Басай В.Д. *Основы криминалистической одорологии.* – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная академия внутренних дел Украины. – Киев. – 2003.

В диссертации изложены научные основы нового частного учения криминалистики – “Криминалистическая одорология”, разработан комплекс технических, тактических, методических и процессуальных средств обеспечения достоверности информации, которая может быть получена в процессе лабораторного одорологического исследования следов и образцов запаха человека с помощью обоняния специально подготовленной собаки-детектора в целях повышения эффективности борьбы с преступлениями.

Определены основные направления одорологических исследований, предложена концепция отечественного Одорологического центра, комплект технических средств и усовершенствованная методика собирания следов и получения образцов запаха человека, методика подготовки лабораторных собак-детекторов, назначения и проведения комиссионной одорологической экспертизы. Разработан проект типовой одорологической лаборатории, квалификационные требования и функции членов экспертной комиссии и других сотрудников лаборатории. Предложен комплект методического обеспечения и схема вузовской, а также после-дипломной одорологической подготовки юристов.

Ключевые слова: криминалистическая одорология, следы и образцы запаха человека, собака-детектор, эксперт-одоролог, эксперт-кинолог, комиссионная одорологическая экспертиза.

ANNOTATION

Basay V.D. Bases of criminalistic odorology. – Manuscript.

Dissertation on gaining a scientific degree of doctor of legal sciences after the speciality 12.00.09 – criminal process and criminalistics; judicial examination. National academy of home affairs of Ukraine.– Kiev.– 2003.

In dissertation scientific bases of new partial study of criminalistics – “*Criminalistic odorology*” – are laid out, complex of technical, tactical, methodical and judicial facilities of providing an authenticity of information is developed, which can be got during the laboratory odorological research of tracks and man smell standards by means of specially prepared dog-detector, with aim of rise of fight efficiency with crimes.

The main thing directions of odorological researches are defined, conception of ukrainian odorological centre, complete sets of technical facilities and improved method of collection of tracks and receipt of man smell standards, method of preparation of laboratory dogs-detectors, setting and conducting a group odorological examination are offered. A project of typical odorological laboratory, qualifying requirements and functions of members of expert commission and other co-operators of laboratory are developed. A complete set of the methodical providing and chart of university and post-graduate odorological preparation of lawyers is offered.

Keywords: criminalistic odorology, tracks and man smell standards, dog-detector, expert-odorologer, expert-instructor, group odorological examination.